

Rátai Balázs

Állam- és Jogelmélet Tanszék

Témavezetők: Szilágyi Péter, Vámos Tibor

JOGI SZEMANTIKUS KERETEK

A szemantikus keret elnevezés a 1970-es években jelent meg a mesterséges intelligencia kutatásokban, több – egymástól részben független – kutatás eredményeként. A szemantikus keret a tudásreprezentáció egyik formája. A tudásreprezentációnak ez a módszere azt feltételezi, hogy az emberi megértés olyan előzetes ismereteken (tudáson) alapul, amelynek alapegységei általánosított szituáció vagy (cselekvési) folyamat reprezentációk. Az általánosított szituáció reprezentációkat kezdetben keretnek (angolul: frame),¹ a folyamat reprezentációkat pedig forgatókönyveknek (angolul: script)² nevezték. Későbbiekben a keret (tudáskeret) kifejezés használata vált általánossá.

Az emberi megértés és tudásreprezentáció alapegységeire vonatkozó feltételezést kognitív pszichológiai kutatási eredményekre alapozták,³ és azt a következtetést vonták le, hogy a mesterséges intelligencia akkor hozható létre, ha az ehhez szükséges tudást tudáskeretekben (röviden: keretekben) reprezentáljuk, és egyidejűleg megtanítjuk a gépeket arra is, hogy képesek legyenek következtetéseket megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy egy konkrét szituáció vagy konkrét eseménysor mely kerethez illeszkedik. Ennek a célkitűzésnek a gyakorlati megvalósítása azonban korántsem egyszerű, számos nehezen megválaszolható kérdést vet fel. Ilyen kérdés például az, hogy melyek azok az általánosított szituációk, amelyeknek az ismerete szükséges a megértéshez, vagy például az, hogy az általánosításnak milyen szintje kívánatos.

A nyilvánvaló nehézségek ellenére az a kiinduló feltételezés, hogy a megértés nem egyes tények szintjén, hanem az egyes tények felismerését követően egy másik (magasabb) szinten, azaz a tudáskeretek szintjén történik hatékony, megközelítésnek bizonyult. A tudáskeretek alkalmazásának egyik legfontosabb előnye, hogy a megértést egy általános, következtetési feladatot is magába foglaló mintaillesztési

¹ Ld. MINSKY: A Framework for Representing Knowledge. The Psychology of Computer Vision, in: P. H. WINSTON (ed.): McGraw-Hill, 1975, és FILLMORE: Frame semantics and the nature of language, Annals of the New York Academy of Sciences, 1976

² Ld. SCHANK – ABELSON: Scripts, Plans, Goals and Understanding: an Inquiry into Human Knowledge Structures, Hillsdale, 1977

³ FUTÓ (szerk.): Mesterséges Intelligencia, Aula, Budapest, 1999

GAWRON: Frame Semantics, 2008, 186. o. forrás: http://www.hf.uib.no/forskerekole/newframes_intro.pdf

tevékenységként értelmezzük, és így a mesterséges intelligencia alkalmazások esetében a megértést e magasabb szintű, általános mintaillesztés megvalósításának lehetőségében keressük.

A jelen tanulmány két kérdést vizsgál:

1. A szemantikus keret, mint tudásreprezentációs forma hogyan értelmezhető a jogi tudás esetében és a jogi tudás sajátosságai milyen követelményeket támasztanak a szemantikus keret alapú jogi tudás reprezentációval szemben.
2. A megértés mit jelent a jogi tudás esetében, és a jogi megértés sajátosságai milyen következményekkel járnak a jogi szemantikus keretek használatára nézve.

1 Jogi tudás és szemantikus keretek

Szemantikus keretek célja a tudás reprezentációja. A jogi szemantikus keretek célja ezért a jogi tudás reprezentációja. Ebből következően, ha jogi szemantikus kereteket akarunk létrehozni, akkor azonosítani szükséges, hogy mi a jogi tudás, és ennek alapján megfogalmazni, hogy a jogi tudás sajátosságai milyen követelményeket támasztanak a szemantikus keret alapú jogi tudás reprezentáció számára.⁴

1.1 Jogi tudás sajátosságai

A jogelmélet egyik központi kérdése mindig is az volt, hogy mi a jogi tudás. A jogelméletben ezt a kérdést úgy teszik fel, hogy mi a jog. A történelem folyamán nagyon sok, egymástól lényegesen eltérő, egymásnak időnként ellentmondó válasz született erre a kérdésre. A zavarba ejtő sokszínűséggel kapcsolatosan gyakran idézik Kant bon motját, amely szerint a „*A jogászok még mindig keresik a jogról szóló fogalmuk meghatározását.*”⁵

A joggal kapcsolatos meghatározások és definíciók sokasága, különösen zavarba ejtő annak fényében, hogy a jog és így a jogi tudás meghatározásával kapcsolatos bizonytalanság láthatólag soha senkit sem zavart abban, hogy a jogot oktassák és döntéseket hozzanak a jog alapján, holott nyilvánvalóan adódik az aggály, hogy ha nem tudjuk, hogy mi a jog, akkor nem lehetséges annak oktatása és nem lehetséges a jogi döntéshozatal sem. Ugyanakkor, ahogy ezt Samu Mihály megállapítja, a jogi tudás meghatározásával kapcsolatos bizonytalanság természetesnek tekinthető, mivel ez minden társadalmi kategória közös jellemzője, „*hiszen 'még mindig keresik' a társadalom, a kultúra, a gazdaság, a hatalom, a politika és az állam, stb.*

⁴ Jelen elemzésnek nem tárgya a jogi tudásnak az információelmélet által kidolgozott, a kommunikációs folyamatban (kibocsátó – információ – befogadó) értelmezett tudás fogalom jogelméleti adaptációja, csupán arra keresünk válaszokat, hogy a tudással és a megértéssel kapcsolatos kérdések milyen tematikák mentén jelennek meg a jogelméletben, és milyen problémákkal kell szembenézni a szemantikus keret alapú jogi tudás reprezentációnak

⁵ A gondolatot Samu Mihály idézi. Ld. SAMU – SZILÁGYI: i.m. 181. o.

fogalmait”,⁶ és mindez alapvetően a jog társadalmi meghatározottságának és történetiségének következménye.

A jogi tevékenység (jogalkotás és jogalkalmazás egyaránt) történelmi korszakonként nagyon eltérő szerepet játszott a társadalmak életében, ezért a jog és a jogi tevékenység társadalmi szerepét illetően korszakonként más-más jellegzetessége vált fontossá, aminek következtében más-más álláspont vált meghatározóvá. Példaként álljon itt két végtelen meghatározás. Az egyik a Celsus-nak tulajdonított ókori meghatározás, amely szerint „*a jog a jó és a méltányos művészete*”,⁷ a másik pedig Hart meghatározása, amely szerint „*az elsődleges és másodlagos szabályok egy-egy jogrendszernek a középpontja*”.⁸ Ha kellő tisztelettel és megértéssel közelítünk az egyes gondolkodókhoz, akkor felismerhetjük, hogy az eltérések mögött csakis az állhat, hogy eltérően látták a jog társadalmi szerepét, és ezért a jognak és a jogi tudásnak más-más jellegzetességét helyezték előtérbe. A Celsus-féle meghatározás szerint a jogi tudás valamiféle világi jellegű erkölcsi tudás és egyéb készségek összességéként fogható fel, amely alapján a jó és méltányos jogi döntés meghozható. A Hart-i koncepció ettől alapvetően eltérő, eszerint a szabályok egyértelműen meghatározott köre nyújtja a jogi döntésekhez szükséges tudást. Hart nem tagadja, hogy az erkölcsnek szerepe lenne a jogi döntéshozatalban, de szerinte az erkölcsi tudás érvényesülése kizárólag a jogi szabályok közvetítése által valósul meg.

Tudjuk ugyanakkor, hogy az ókori Rómában is voltak törvények (szabálygyűjtemények), elegendő csak a 12 táblás törvényekre utalnunk, amelyek ismerete részét képezte a jogi döntéshozatalhoz szükséges tudásnak. Emellett a modern, szabályközpontú, kontinentális jogrendszerekben is megjelenik elvárásként a világi jellegű erkölcsi ismeretek tudásának szükségessége.⁹ Például a magyar polgári törvénykönyv úgy rendelkezik, hogy semmis az a szerződése, amely „*nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik*.”¹⁰

A jogi tudás egzakt és örök érvényű meghatározásának hiánya ellenére a modern jogelméleti gondolkodásban többé-kevésbé konszenzus figyelhető meg néhány, a jog sajátosságait érintő kérdésben.¹¹ Ezen sajátosságok közül a szemantikus keret alapú jogi tudás reprezentáció szempontjából jelentős sajátosságok a következők: a) a jogi tudás utólagos igazolása, b) a jogi tudás általánossága, c) a jogi tudás specifikussága d) a jogi tudás összetettsége.

⁶ SAMU – SZILÁGYI: *Jogbölcsélet, Rejtjel*, 181. o.

⁷ „*ius est ars boni et aequi*” – *Digesta* 1.1.1.1.

⁸ HART: i.m. 120. o.

⁹ Az angolszász és kontinentális jogrendszerek ilyen irányú hasonlóságát részletesen elemzi H. L. A. Hart a jog nyitott szövedékűsége kapcsán. HART: i.m. 147-159. o.

¹⁰ 1959. évi IV. törvény, 200. § (2) bek.

¹¹ SAMU – SZILÁGYI: i.m. 183-186. o.; a jog sajátosságait részletesen elemzi PESCHKA Vilmos: *A jog sajátossága*, Akadémiai Kiadó, 1988, c. munkájában.

1.1.1 A jogi tudás utólagos igazolása

A jogi tudás konkrét ügyek eldöntéséül szolgál, és ezért a jogi tudás mibenlétéről igazán csak egy-egy döntést követően lehetséges. A jogi tudás a jogi döntéshozatal során konkretizálódik (jogi tudás utólagos igazolása). Valójában csak a jogi döntéshozatal során dől el, hogy mi számít ténylegesen jogi tudásnak. A jogi tevékenység mindig is gyakorlati célokat szolgált. A jogi tevékenység sosem a szemlélődő megismerés, hanem elsősorban a társadalmi konfliktusok kezelésének és megelőzésének eszköze volt.¹² A konfliktus ilyen vagy olyan rendezése alapvetően az emberi akarat, és nem a világot megismerni kívánó emberi szellem megnyilvánulása. A jogi tudás ezért a jogi döntéshozatal céljából adódóan olyan tudás, amely az emberi akarat lehetőségeivel és korlátaival kapcsolatos. Egy jogi döntés során a döntéshozónak elsősorban azt kell tudnia, hogy a konfliktus rendezésére irányuló akarata milyen korlátok között mozoghat. A jogi tudás ezért ezeknek a korlátoknak az ismeretét foglalja magában. A jogi döntés ugyanakkor mindig magában foglalja ezeknek a korlátoknak a kinyilvánítását is, sőt a döntéshozónak lehetősége van arra is, hogy a korlátokat módosítsa, hiszen a jogi döntések felülvizsgálatára egy ponton túl nincs lehetőség. Ebből adódóan a jogi döntéshozatal képes arra, hogy megváltoztassa a jogi tudás körét, hiszen ha egy bíróság arra a következtetésre jut, hogy bizonyos szabályok vagy erkölcsi kívánalmak a jog részét képezik, akkor azok a jog, és a szükséges jogi tudás részévé válnak. Hasonlóképpen a jogi tudás körét szűkítheti is egy döntés. A jogi tudás ilyenformán nyitott tudás, amely a jogi döntéshozatal által módosítható.

1.1.2 A jogi tudás általánossága

A jogi tudás a magatartás előírások körébe, a normák osztályába tartozik és ezért a normák nyelvi kifejezésének formáját az általános megfogalmazások jellemzik, vagyis a jogi tudás nem konkrét személyeknek, konkrét szituációkban kiadott, konkrét utasítások formájában jelenik meg. A normák természetükből adódóan általános nyelvi megfogalmazások formájában jelennek meg, vagy legalábbis az eldöntendő esetek nagyon konkrét jellegéhez viszonyítva általánosnak mutatkoznak.¹³ Ebből következően a jogi tudás alkalmazásának szükségszerű összetevője a jogi tudásnak a konkrét esetre vonatkoztatása. Ezt a tevékenységet a jogelmélet a jogértelmezés fogalmával szokta megnevezni. A jogértelmezés lényegében a jogi megértésnek az eszköze, és mint ilyen a jogi szemantikus keretek használatával szorosan összefüggő kérdés. (Az elemzés egy későbbi fejezetében részletesebben is foglalkozunk majd a jogi megértéssel.)

¹² A jog társadalmi funkcióival kapcsolatos elképzeléseket részletesen elemzi Samu Mihály. Ld. SAMU-SZILÁGYI: i.m. 172-181. o. Megítélésem szerint a jog számos társadalmi funkciója közül messze kimagaslik a társadalmi konfliktusok rendezésben és megelőzésében betöltött szerepe. Hasonló álláspontot képvisel PESCHKA Vilmos és KULCSÁR Kálmán.

¹³ PESCHKA: i.m. 70-122. o.

1.1.3 A jogi tudás specifikussága

A jogi tudás kifejezésmódja eltér a hétköznapi tudástól. A jog sajátos fogalmakat, vagy hétköznapi fogalmakat, de a hétköznapitól eltérő értelemben használ. A jogi nyelvezet sajátosságai néha olyan fokúak, hogy egyes jogi szövegeket jogi előképzettség nélkül lényegében nem lehet megérteni. A jogi tudás specifikussága részben annak általánosságából következik. A jogi tudást jellemző specifikus fogalomalkotás a normatív szabályozás sajátja.

1.1.4 A jogi tudás összetettsége

A jogi tudásnak egyszerre részét képezik azok a magatartás előírások, amelyek alapján az érintettek teendőit határozzák meg, de emellett részét képezik a jogi döntéshozatal szabályai is. Hart terminológiáját kölcsönvéve a jogban az elsődleges szabályok mellett másodlagos szabályok is léteznek, amelyek az elsődleges szabályok alkalmazhatóságának vagy alkalmazandóságának körét jelölik ki, valamint a jogi viták eldöntésének módját és eljárását határozzák meg. Az elsődleges és másodlagos szabályok szorosan összefüggnek egymással.

1.2 Jogi tudás reprezentációja szemantikus keretek segítségével

A jogi tudás bemutatott sajátosságai (utólagos igazolása, általánossága, specifikussága és összetettsége) sajátos igényeket támasztanak a szemantikus keret alapú tudásreprezentációval szemben.

A jogi tudásnak az a sajátossága, hogy a jogi tudás köre egy jogi döntés során, annak eredményeként változhat (jogi tudás utólagos igazolása), valamint a jogi tudás általánossága és az ebből adódó értelmezés iránti igény miatt szembe kell nézni azzal a kihívással, hogy a jogi szemantikus keretek soha nem lehetnek befejezettek. Mindkét sajátosság azt eredményezi, hogy soha nem leszünk képesek olyan jogi szemantikus kereteket létrehozni, amelyek segítségével tökéletesen és véglegesen le tudjuk írni a jogi tudást. A jogi tudás reprezentálására ezért csak nyitott, azaz további pontosítás és újraértelmezés számára felkészített szemantikus keretek használhatók.

A jogi tudás specifikussága számos sajátos kihívást jelent a szemantikus keret alapú tudás reprezentáció számára. A jogi fogalmaknak általában létezik egy köznyelvi értelmezése is. A legnagyobb szemantikus keret gyűjtemény, az angol nyelvű FrameNet,¹⁴ például számos jogi jellegű keretet tartalmaz. Így például megtalálható benne a lopás (theft) vagy a rablás (robbery). Ha megnézzük ezeket a kereteket, akkor azt látjuk, hogy a lopás megfogalmazásánál¹⁵ például kimarad a jogi értékelés szempontjából fontos azon elem, hogy a dolog elvétele jogtalan kell, hogy legyen, a rablás¹⁶ esetében pedig hiányzik az erőszak vagy testi épség elleni

¹⁴ <http://framenet.icsi.berkeley.edu/>

¹⁵ „These are words describing situations in which a Perpetrator takes Goods from a Victim or a Source.”

¹⁶ „These are words describing situations in which a Perpetrator wrongs a Victim by taking something (Goods) from them.”

fenyegetés. A szabályokban megjelenő értékek esetében különösen élesen jelentkezik ez a probléma. Az emberi méltóságnak például van egy hétköznapi értelmezése, de minden bizonnyal részleteiben kidolgozott jogi értelmezése is létezik azokban a jogrendszerekben, ahol van alapjogi bírászkodás.

Mindez egyfelől arra mutat rá, hogy jogi szemantikus kereteket nem lehet összeállítani megfelelő szakterületi, jogi felkészültség nélkül. Másfelől azonban arra is rámutat, hogy a hétköznapi értelmezés és jogi értelmezés jelentősen eltérhet, ami miatt a hétköznapi jelentés mellett érdemes külön jogi szemantikus kereteket is létrehozni a jogi tudás reprezentálására.

A jogi tudás összetettsége szintén sajátos igényeket eredményez. A jogi szabályok érvényességének megállapítására vonatkozó tudás reprezentációja szemantikus keretként és hozzákapcsolása más jogi szemantikus keretekhez speciális feladatot jelent. A FrameNet-ben például azt láthatjuk, hogy a keretekben a jogi normáknak kizárólag hipotézis körébe sorolt szerkezeti elemeinek leírása található meg, a jogi normák részét képező további szerkezeti elemek viszont egyáltalán nincsenek jelen, nem is beszélve a jogi döntéshozatal folyamatára vonatkozó tudásról.

Mindezekon túl külön vizsgálat tárgyát képezheti az, hogy a jogi tudás egyes részelemeit, különösen a szabályok (jogi normák) egyes elemeit milyen módon lehetséges szemantikus keretekkel reprezentálni. Így például eltérő lehet a jogintézmények, a jogi fogalom meghatározások, a hipotézisek, a jogkövetkezmények vagy az eljárási szabályok reprezentációja. Ezen kérdések részletes vizsgálata jelentősen meghaladná a jelen tanulmány kereteit, ezért ezzel most részletesen nem foglalkozunk.

2 Megértés a jogban

2.1 A jogi megértés

A ma uralkodó felfogás szerint a jog az emberi szellem terméke, és mint ilyen előzetesen tételezett és ezért megismerhető. Ebből a kiindulópontból adódóan a megértés kérdései a jogelméletben elsősorban a jogalkalmazáshoz kapcsolódnak. A jogalkalmazásnak két olyan mozzanata is van, amely szorosan kötődik az eleve adottnak a megértéséhez. Az egyik mozzanat a tényállás megállapítása, a másik pedig az alkalmazandó jogi szabályok (többnyire jogszabályok) értelmezése.

A tényállás megállapítása a világ jogi szempontból jelentős (releváns) tényeinek, jogi terminológiával kifejezve az élettényállásnak a megismerését fogja át. Az élettényállás megismerése értelemszerűen számos megértési mozzanatot tartalmaz, tekintettel arra, hogy múltbeli események ismételtlen nem élhetők át, csak bizonyítási eszközök segítségével rekonstruálhatók.

Az alkalmazandó jogi szabályok értelmezése, az elnevezéséből is adódóan, megértés. A jogértelmezés lényegében nem más, mint az alkalmazandó jogi szabályok jelentésének feltárása, azaz megértése.

A jogalkalmazás során tehát kétféle megértéssel találkozunk. Az egyik a tényekre utaló bizonyítékoknak az értelmezése, a másik pedig a tények jogi értékelését szolgáló jogi szabályoknak a megértése. A kétféle megértésnek van egy közös pontja, ez pedig az, hogy mindkét tevékenység túlnyomórészt szövegértési és szövegértelmezési feladat. A tényekre utaló bizonyítékoknak egy jó része ugyanis nyelvi formában létezik (tanúvallomás, okirat, stb.), vagyis az élettényállás megismerése is gyakorta szövegértési és értelmezési feladat.

A jogértelmezés, azaz a jogi szabályok jelentésének feltárása szintén szövegértési és szövegértelmezési feladat, hiszen az előre tételezett jogi szabályok kizárólag nyelvi formában ismerhetők meg.

Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a tényállás megállapítása és a jogértelmezés egymással szorosan összefüggő tevékenységek, ezért a jogalkalmazást szokásos körkörös megismerési folyamatként is jellemezni,¹⁷ amelyben az alkalmazandó jogi szabályok kiválasztását megelőzi a világ tényeinek megismerése, majd ezt követi a tények egy további szelekciója az alkalmazandó jogi szabályok értelmezésének eredménye alapján. A jogalkalmazás során ez a körkörös megismerési folyamat akkor ér véget, amikor a tények nem vetik fel újabb jogi szabályok alkalmazásának lehetőségét és az alkalmazandó jogi szabályok sem implikálják újabb tények vizsgálatának az igényét.

Ez a folyamat természetesen számos szubjektív értékelési elemet tartalmaz, a világ eseményei tényszerűségének és jog normatív jellegének eltéréseiből adódóan, vagyis a megismerés nem független a megismerő személyétől. Horváth Barna szinoptikus jogelmélete tökéletesen írja le a jogalkalmazásnak ezt a kettősségét, azaz a normatívnak és a tényszerűnek az egymásrautaltságát és együttes jelenlétét. A Jogszociológia c. munkájának harmadik szakaszában a következőképp fogalmaz: *„...a jogtételek csakis jogesetekben, a jogesetek pedig csak jogtételeken szelektálhatók. A természet egy része csak oly módon emelhető tényállássá vagy jogesetté, ha valamely jogi normán vagy jogtételen keresztül szemlélik, ezekre való tekintettel választják ki. A jogi normáknak és jogtételeknek a normavilágból való kiválasztása pedig a jogesetekkel és a tényállásokkal történő együttállásuk révén megy végbe: csak az így kiválasztott tételek lehetnek pozitív jogtételek.”*¹⁸

Összegezve: a jogi megértést a jogalkalmazáshoz kötődő olyan tevékenységként definiálhatjuk, amely alapvetően (de nem kizárólagosan) egy olyan szövegértelmezési feladat, amelynek célja a jogi szabályok és a jogi eljárásban felhasznált bizonyítási eszközök jelentésének a feltárása. Fontos további jellegzetessége a jogi megértésnek, hogy a tevékenységben egyaránt jelen vannak, és egymással összefonódnak megismerési és értékelési mozzanatok.¹⁹

¹⁷ SAMU-SZILÁGYI: i.m. 234. o., a jogalkalmazási folyamat hermeneutikus modellje

¹⁸ HORVÁTH: Jogszociológia, Osiris, 1995, 129. o.

¹⁹ Természetesen nem állítom, hogy ezek a jellegzetességek kizárólag a jogi megismerés sajátosságai. A tanulmány későbbi fejezeteiben részletesebben is foglalkozom azzal a kérdéssel, hogy a jogi megértés mennyiben hasonlít vagy különbözik más területek, pl. irodalmi vagy

2.2 A jogértelmezés, mint a jogi megértés eszköze

2.2.1 A jogértelmezés, mint szövegértelmezés

A tényállás megállapításánál is előfordulnak szövegértelmezési feladatok, de a tényállás megállapítása nem kizárólagosan szövegértelmezési feladat. A jogi eljárásokban szép számmal találkozhatunk a fizikai valóság megismerésére irányuló, természettudományos módszerekkel is. A legtöbb jogrendszerben lehetőség van arra, hogy a tényállás megállapításához a jogalkalmazók természettudományos szakértelemmel rendelkező személyek (pl. orvosok, mérnökök), ún. szakértők segítségét vegyék igénybe.

Az előre tételezett jogi szabályokhoz és egyéb jogi dokumentumokhoz (pl. szerződésekhez) kapcsolódó megértés azonban tisztán szövegértelmezési feladat, méghozzá – sokak szerint – specifikusan jogi jellegű szövegértelmezési feladat, jogi terminológiával jogértelmezés.

2.2.2 A jogértelmezés módszerei

A jogelmélet a jogértelmezés módszereit részletesen szokta tárgyalni. Eszerint a jogértelmezésnek négy fő módszere van: 1) nyelvtani, 2) logikai, 3) rendszertani és 4) történeti. Ezt a – ma általánosan elterjedt – négyes felosztást Savigny alakította ki a XIX. század elején,²⁰ de ugyanezen megkülönböztetések már a legkorábbi időkben is, így például az ókori Róma jogi gyakorlatában is megjelennek. A különböző értelmezési módszerek megjelenésének oka, hogy a nyelvtani, azaz a jogi szöveg „szó szerinti”, vagyis a használt nyelv szabályaiból és a használt szavak általánosan elfogadott jelentéséből származtatott értelme (jelentése) alapján gyakorta nem dönthetők el az ügyek, vagy eldönthetők, de a döntés olyan eredménnyel járna, amely valamilyen okból nem kívánatos. Jól mutatják a probléma lényegét és a nyelvtani értelmezésen túli értelmezési módszerek iránti igényt a Digesta-ból származó alábbi idézetek:²¹

„nem járja az, hogy akinek a több szabad, annak a kevesebb ne lenne szabad”; „abból, hogy a házasságtörés miatt elítélt nő nem tanúskodhat, okszerűen következik, hogy a nőknek általában joga van a bírósági eljárásban tanúskodni”²² (példák a logikai értelmezésre)

vallási szövegek megértésétől.

²⁰ A Savigny-féle értelmezéstannak a mai jogértelmezési megközelítésekre gyakorolt hatását és fejlődését elemzi Karácsony András. KARÁCSONY: Gadamer és Betti vitája a jogi értelmezéstannról, in: Jogelméleti Szemle, 2000. 2. szám, 101-103. o. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/karacs2.html>

²¹ BRÓSZ – PÓLAY: Római jog, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1974, 64-66. o.

²² A következtetés ebben a formájában formális logika alapján egyébként hibás. A logikai kifejezés a jogelméletben nem kizárólagosan a formális logika ma ismert eszközrendszerének használatára utal. Ld. VILLEY: A joglogika története, in: VARGA Csaba: A jogi gondolkodás paradigmái, Budapest, 1998

„helytelen a törvény egy bizonyos részrendelkezése alapján ítélni vagy véleményt adni, anélkül, hogy a törvény egészét figyelembe vennénk” (példa a rendszertani értelmezésre)

„a törvényeket ismerni nem azt jelenti, hogy azok szavait tartsuk be, hanem azok értelmét és célját”; „törvény ellenére cselekszik az, aki azt teszi, amit a törvény tilt; az pedig, aki a törvény szavait megtartva, annak értelmét megkerüli, kijátssza a törvényt.” (példák a történeti értelmezésre)

Az értelmezési módszerek négyes felosztásán belül szokásos a négy értelmezési módszert két csoportba sorolni. Az egyik csoportba a nyelvtani és logikai értelmezés, a másik csoportba pedig rendszertani és történeti értelmezés tartozik. A felosztás alapján a nyelvtani és logikai értelmezést a jogértelmezés alsó fokának, a rendszertani és történeti értelmezést pedig a jogértelmezés felső fokának nevezik. Az elnevezések a két csoport közötti azon összefüggésre utalnak, hogy a nyelvtani értelmezés elvégzése mindenképpen szükséges ahhoz, hogy egyáltalán rendszertani és történeti értelmezésről beszélhessünk. Hasonlóképpen a logikai értelmezés is igényli a nyelvtani értelmezést, hiszen nem lehet pl. következtetni valaminek az ellenkezőjére, anélkül, hogy ne tudnánk, hogy minek az ellenkezőjére szeretnénk következtetni, ugyanakkor a logikai értelmezés nem teszi szükségessé az értelmezendő szövegen kívüli szempontok bevonását az értelmezésbe.

A jogértelmezés alsó és felső foka eredményének eltérései esetén szokásos megkülönböztetni a kiterjesztő és megszorító értelmezést. Az eltérés hiánya esetén pedig helybenhagyó értelmezésről van szó.

A jogértelmezés módszerei integráns részét képezik a jogi gyakorlatnak. A jogértelmezés itt bemutatott módszerei ugyanis nem csupán a jogelmélet által javasolt eszközök, hanem e módszerek használatát a jogalkalmazásra vonatkozó jogi előírások is megkövetelik.

Példaként említhető a magyar polgári törvénykönyv 1. § (2) bekezdése, amely szerint a törvénykönyv rendelkezéseit „a Magyar Köztársaság gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni”, valamint ugyanezen törvény 207. § (1) bekezdése szerint pedig „a szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett.”

Másik példaként említhetők a kánonjog szabályai. Az Egyházi Törvénykönyv szerint „az egyházi törvényeket a szavaknak a szövegben és a szövegösszefüggésben hordozott sajátos jelentése szerint kell érteni.” Ha pedig ez alapján nem lehet egyértelműen megállapítani a törvények jelentését, úgy a törvény célját, kiadásának körülményeit és a törvényhozó szándékát kell figyelembe venni.²³

²³ ERDŐ: Egyházjog, Szent István Társulat, 2005, 102. o.

A példák közül az is jól látható, hogy a jogértelmezés módszereinek alkalmazása között elvárás a sorrendiség érvényesítése. Ilyen formán a jogértelmezés módszerei között első helyen a nyelvtani, ezt követően a logikai, majd a rendszertani és a történeti értelmezés áll.

2.2.3 A jogértelmezés, mint sajátosan jogi módszer

Kérdésként merül fel, hogy a jogi szöveg értelmezése mennyiben sajátosan jogi módszer. Egyszerűbben megfogalmazva a kérdést: van-e különbség egy regény vagy egy magánlevél és egy jogi dokumentum szövegének értelmezése között az alkalmazandó módszerek tekintetében? A kérdés megválaszolásának természetesen nem csak elméleti jelentősége van. Ha a válasz nem, akkor gyorsan arra a következtetésre juthatunk, hogy felesleges a jogászokra bízni a jogértelmezést, sőt sokkal inkább nyelvészeket vagy irodalmárokat kellene szakértőként igénybe venni a jogi eljárások során a jogi szabályok és egyéb jogi dokumentumok értelmezéséhez. Bármennyire is megütközést kelthet a jogászokban egy ilyen felvetés, a helyzet az, hogy ha nincs semmi specifikus a jogi szövegek értelmezésében, akkor nem specifikus jogi szöveg értelmezőkre célszerű bízni az ilyen feladatokat, hanem minél jobban felkészült, hivatásos szöveg értelmezőket kellene foglalkoztatni, vagy a jogásképzést úgy kellene átalakítani, hogy a jogászok váljanak nyelvesszé vagy irodalmárrá.²⁴

Ha a jogi megértés eszköze a jogértelmezés, és azt gondoljuk, hogy a jogértelmezés sajátosan jogi módszer, akkor kell valami „jogi többletnek” lennie ahhoz, hogy a szövegértelmezés egyéb alkalmazási területeitől érdemes legyen megkülönböztetni a jogi megértést. Ha viszont nem tudunk ilyen többletet felmutatni, akkor valójában a jogi megértést nem érdemes megkülönböztetnünk a megértés egyéb területeitől.

A jogértelmezés módszereinek részletes jogelméleti tárgyalása és az a tény, hogy a jogi szövegeket a „hétköznapi emberek” általában nehezen értik meg, mindenképpen arra mutat, hogy kell lennie ilyen többletnek, de vajon tényleg kimutatható-e különbség. Korábban már említettük, hogy a jogi megértésnek a tényállás megállapítása kapcsán van olyan vetülete, amely nem különbözik más területeken alkalmazott megértéstől és ezért a jogi megértés ebben a vonatkozásban nem különbözik a világ megismerésére általában alkalmazott, ún. természettudományos megértéstől. A szövegértelmezés esetében azonban a jogászok évszázadok óta makacsul kitartanak amellett, hogy az általuk alkalmazott módszerek specifikusan jogiak. Miből táplálkozhat tehát ez a hozzáállás?

A kézenfekvő magyarázat az, hogy a jogi tudás más jellegű ismeret, mint amivel az élet más területein találkozunk, ezért másfajta módszereket igényel a jogi megismerés. A jogi ismeretek ugyanis nem leírják a valóságot (vagy egy elképzelt valóságot, ahogy egy regényben), hanem a valóságra irányulnak, azt akarják befolyásolni, azaz előíró jellegűek. A kérdés a jogi megértés számára nem az, hogy mi van,

²⁴ Erre egyébként nem kevés példát találhatunk, akik közül a példa kedvéért a német Bernhard Schlink-et és a magyar Vámos Miklóst említeném

hanem annak feltárása, hogy mit kell tenni egy adott szituációban. Egy jogi eljárásban a fő kérdés ezért az, hogy mit kell vagy kellett volna tenni. Ebből következően a jogértelmezés célra irányuló megértés. (normatív megértés)

A megértés célorientáltsága nyilvánvaló különbségeket eredményez a jogi megértés, valamint egy regény vagy egyéb irodalmi mű megértése között. A jogi megértésnek ugyanis az a célja, hogy a megértés alapján ítéletet alkossunk. Egy regény vagy vers megértését nem a „mi a teendő” jellegű ítéletalkotás szándéka, hanem a pusztán megértés célja vezérli. Ez a különbség pedig azért lényeges, mert a jogi megértés ezáltal nem pusztán objektív megismerő, hanem egy értékelő folyamatá válik. Ahogy korábban említettük, a jogalkalmazásban egyszerre vannak jelen a megismerő és az értékelő elemek. Horváth Barna megállapítása szerint „*a jogtételek csakis jogeseteken, a jogesetek pedig csak jogtételeken szelektálhatók*”, vagyis az eset megértése feltételezi a jogi szöveg megértését, a jogi szöveg megértése pedig feltételezi az eset megértését, a kettőt pedig az esetet elbíró személye köti össze. A jogi szöveg megértése tehát nem független az esetet elbíró személyétől, annak értékítéleteitől, tapasztalataitól és azon céljától, hogy az eset vonatkozásában az esetben érintettek teendőit meghatározza.

A jogértelmezés módszerei közül a logikai, a rendszertani és a történeti értelmezés éppen ezt az igényt szolgálják. Ezek az értelmezési módszerek ugyanis mind azért jöttek létre, mert a nyelvtani értelmezés önmagában nem elegendő ahhoz, hogy megállapítsuk, hogy mi a teendő. Vagy azért mert arra az eredményre vezet, hogy nem tudjuk megmondani, hogy mi a teendő, vagy azért, mert a nyelvtani értelmezés olyan eredményre vezet, azaz olyan teendőt mond, ami összeegyeztethetetlen a döntéshozó által képviselt vagy képviselendő értékekkel.

Ennyiben tehát a jogi megismerés sajátos, és ezért módszereit sajátosan jogi módszereknek tekinthetjük, azzal a kiegészítéssel, hogy a nyelvtani értelmezés szintjén is találkozhatunk sajátosságokkal (pl. törvényi fogalom meghatározások, szövegértelmezési szabályok).

Mindennek ellenére lehetséges úgy is érvelni, hogy a jogértelmezés sajátosan normatív jellege ellenére sem sajátosan jogi, mert nem csak a jog területén találkozunk a szövegértelmezés kapcsán normatív elemekkel. Egyik ilyen triviális példa a vallási-erkölcsi ítélet alkotás területe. E helyütt nem kívánok belemenni ennek a kérdésnek a részletes tárgyalásába, vagy megkísérelni eldönteni ezt a vitát, hanem csak azt a jogi megértés jellege szempontjából meghatározó előkérdést vizsgálom meg részletesen, hogy lehetséges-e egyáltalán a jogértelmezés, azaz lehetséges-e jogi megértésről beszélnünk.

2.2.4 A jogértelmezés lehetőségének tagadása

Hogy jön ide ez a kérdés? Nem arról volt-e szó ez ideig, hogy a jogi megértés lényegében jogértelmezés, a jogértelmezés pedig lehetséges, hiszen minden jogalkalmazó ezt teszi? Nem éppen az előbb tekintettük át a jogértelmezés módszereit? A válasz márpedig az, hogy talán nem. Manapság egyre többen vetik fel azt, hogy

jogértelmezés, mint olyan nem lehetséges. Ahhoz, hogy megértsük a felvetés lényegét, vissza kell térnünk ahhoz a megállapításhoz, amit az írás elején megfogalmaztunk. Ez pedig így hangzott: „*A ma uralkodó felfogás szerint a jog az emberi szellem terméke, és mint ilyen előzetesen tételezett és ezért megismerhető.*” Ennek az állításnak a lényegi mondandója az, hogy ma azt gondoljuk, mert ezt a felfogást tanuljuk meg kisgyerekkorunktól kezdődően, hogy a jog előzetesen tételezett. Előzetesen tételezett, vagyis a jog a jogalkalmazó számára előre adott. Maga a kifejezés, hogy jogalkalmazó önmagában arra utal, hogy aki egy jogi döntést hoz, az a jogot alkalmazza, ami magában foglalja annak állítását, hogy a jog, vagyis az adott esetre vonatkozó szabály a döntést megelőzően adott. Mi van azonban akkor, ha ez nem így van? Nem lehetséges-e az, hogy a jogi döntéseknek a jogi szabályokra történő visszavezetése csak utólagos igazolásul szolgál, vagyis a jogalkalmazás – régies magyar terminológiával a jogszolgáltatás – nem a jogi megértésen alapul, hanem egy kreatív (teremtő) tevékenység? Nem éppen azt láttuk a jogértelmezés módszerei kapcsán, hogy a logikai, rendszertani és történeti értelmezés éppen azért integráns elemei a jogi döntéshozatalnak, mert a jogalkalmazó lépten nyomon azzal találkozik, hogy a jogi szövegeket a nyelvi eszközökkel értelmezve nem tud felmutatni az esetre vonatkozó szabályt vagy csak olyan szabályt tud felmutatni, amelynek az alkalmazása irracionális eredményre vezetne. Ez pedig éppen arra utal, hogy igenis értelmes lehet az a felvetés, hogy a jogi döntés nem előre adott jogi szabályok alkalmazásából áll, hanem egy teremtő tevékenység, amelynek éppen az a célja, hogy az esetre vonatkozó szabályt megalkossa.

A jognak és a jogi tevékenységnek ez a két eltérő felfogása egyébként nem új keletű. A történelem során a két megközelítés mindig is jelen volt a jogi gondolkodásban. Peter Goodrich terminológiáját kölcsönvéve,²⁵ a két felfogás közül az egyiket nevezhetjük exegetikai-hermeneutikai, a másikat pedig retorikai hagyománynak. Goodrich szerint az exegetikai-hermeneutikai hagyomány lényegi jegyei a következők: a) A doktrína tétele, azaz „*a szöveg egysége előzetesen biztosított, a tudás igen sajátos és különös tárgyát képezi, amit szent iratként hoznak létre (amit leírtak és elküldtek), hogy gondosan meghatározott körülmények között kézbesítsék.*” b) A legalitás tétele, azaz „*az írott jog definiál minden társadalmi viszonyt és old meg minden társadalmi konfliktust a jogi Szövegre történő hivatkozással.*” c) A jelentés egysége és a nyelv egyértelműsége, azaz „*a szövegnek csak egyetlen jelentése van [...] a jel az előzetesen fennálló jelöllet semleges közvetítője, az előzetes beszéd írásos megjelenítése.*” d) A megoldás tétele, azaz „*a jog valójában abban különbözik a többi diskurzustól, hogy szövegei szigorúan normatív jellegűek [...] a jogkérdésekre adandó jogi válaszok teljes előzetes ismeretet vagy tudást kívánnak a jogásztól. A szöveg mindenről előre gondoskodik; a szöveget csak ismételni és alkalmazni kell, megérteni és megtanítani.*”²⁶

A retorikai hagyomány lényege ezzel szemben Goodrich szerint a következő: a) a

²⁵ GOODRICH: A jogi értelmezés történeti vonatkozásai, in: Jog és nyelv, 2000

²⁶ GOODRICH: i.m. 229-231. o.

gondolkodás társadalmi, közösségi tevékenység; b) a szöveg jelentése „*meghatározott hallgatóságból származtatott és arra alkalmazható, retorikailag összefűzött valószínűségek sorozata*”; c) a beszéd dialógus jellegű, a jelentés egy kommunikációs folyamat terméke.²⁷

A két eltérő hagyomány nagyon is jelen van a modern jogelméleti gondolkodásban. Az exegetikai-hermeneutikai hagyomány tekintetében elegendő talán példaként a két nagy XX. századi vitatkozó, Hart és Dworkin munkásságára utalni. Hart főművében, a Jog fogalmában központi szerepet szán az ún. szabályszepticismus (vagy másként előrejelző elméletek) kritikájának, és saját elméletét éppen a retorikai hagyománnyal szemben határozza meg, amikor a jogi szabályok előre tételezett létezése mellett érvel. Így fogalmaz: az emberek „*úgy használják a szabályokat, mint amik irányítják a társadalmi élet menetét [...] számukra egy szabály megsértése nem pusztán azon előrejelzés alapja, hogy ellenséges reakció várható, hanem az ellenségesség indoka.*”²⁸ Hasonlóképpen Dworkinnál is a retorikai hagyomány elutasításával találkozhatunk, amikor az egyetlen helyes döntés lehetősége mellett érvel a Taking Rights Seriously c. munkájában: „*A nehéz esetekben is az marad a bíró feladata, hogy feltárja, hogy mik a felek jogai, és nem az, hogy új jogokat találjon fel utólagosan.*”²⁹ A két vitatkozó meglepő módon nagyon is egyetért abban, hogy a jog eleve adott, és megismerhető.³⁰

A retorikai hagyomány szintén nagyon erősen jelen van a XX. században. És ne csupán azokra a szerzőkre gondoljunk, mint Perelman és Olbrechts-Tyteca, akik az Új retorika c. művükben a retorikát az értelmezés és így a jogértelmezés általános eljárásaként határozzák meg.³¹ Sokkal inkább azokat a különböző ún. realista (amerikai és skandináv) jogelméleti irányzatokat idézzük fel, amelyek a XX. sz. elejétől kezdve különböző alapokon tagadták a jogi szabályok előzetes tételezettségét. Az amerikai jogi realizmus központi tétele például a jog határozatlansága volt, a skandináv jogi realizmus képviselői pedig egyenesen tagadták azt, hogy jogok és kötelezettségek egyáltalán léteznének. Példaként Jerome Frank-et és Alf Ross-t idézném. Frank a következőket írja A jog és a modern értelem c. munkájában: „*az elterjedt képzetet, miszerint a jog nagyjából mozdulatlan és bizonyos vagy legalábbis ilyenén tehető, irracionálisnak és ennél fogva illúzióknak vagy mítoszoknak kell minősítenünk*”; „*Az ítélkezési folyamat a pszichológusok beszámolója szerint ritkán indul ki valaminő premisszából, amiből aztán a következtetést vezetik le. Az ítélkezés inkább éppen fordítva kezdődik: egy többé-kevésbé határozottan megfor-*

²⁷ GOODRICH: i.m. 235-238. o.

²⁸ HART: i.m. 111. o.

²⁹ "It remains the judge's duty, even in hard cases, to discover what the rights of the parties are, not to invent new rights retrospectively." DWORKIN: Taking Rights Seriously, 16. kiadás, Harvard University Press, 1997, 81. o.

³⁰ Hart és Dworkin elméleteinek ez irányú egyezőségét részletesen elemzi BÓDIG Máttyás: Hart, Dworkin és a jogelmélet posztmetafizikai fordulata, Osiris, 2000

³¹ SZABÓ: Szó szerint... A jog és nyelv interferenciájáról, in. Jog és nyelv, 2000, 37. o.

mált következtetésből.” Ross-nál pedig a következő megfogalmazást találjuk a Tyutyu c. írásában: „...úgy fejezzük ki tehát magunkat, mintha valami tényleg létező kapcsolat jönne létre a feltételt tartalmazó tény (jogi tény) és a feltételezett jogi következmény között – nevezetesen egy igény, egy jogosultság, amely (mint közbenső eszköz vagy okozati kapcsolat) hatást vált ki vagy alapot teremt a jogi következmény levonásához.”

A realisták mellett azonban a II. világháború után megjelentek más irányzatok is, amelyek még direkter módon támadták a jog előre tételezettségének gondolatát, valamint a logika és különösen a formális logikai szerepét a jogban. Ezek az irányzatok az Critique du Droit-mozgalom, a Derrida nevével fémjelzett dekonstrukcionizmus és az ókori retorikai örökségre közvetlenül építő jogi topika képviselői, mint Esser, Viehweg, és Perelman.³²

A röviden ismertetett két felfogásnak nagyon jelentős következményei vannak a jogi megértés tekintetében. Ha ugyanis a jog előre tételezett, akkor van helye a jogértelmezésnek és a jogi megértésnek, ha azonban a jog nem előre tételezett, a jogi döntéshozatal pedig egy kreatív (teremtő) tevékenység, akkor a jogértelmezésnek és így a jogi megértésnek egyáltalán nincs tere, mert nincs is mit megérteni. Nem véletlen, hogy a retorikai hagyomány képviselői és különösen a dekonstrukcionista irányzat képviselőinek legfőbb mondanivalója az, hogy a jogi döntéshozatal nem tisztán jogi, hanem alapvetően politikai természetű, hiszen ha nincs előre tételezett jog, akkor a jogi döntéshozatalban nem az emberi szellem megnyilvánulásait, hanem az emberi akarat, a nyers hatalomgyakorlás eszközét kell látnunk.³³

2.3 Jogi szemantikus keretek használatának lehetőségei

A jogi megértésnek az előbbieken két mozzanatát azonosítottuk: a) a tényállás megállapítása és b) az alkalmazandó jogi szabályok értelmezése (jogértelmezés). Jobban megvizsgálva a kérdést arra jutottunk, hogy a jogértelmezés jellegét tekintve gyakran ugyanolyan tevékenység, konkrétan szövegértelmezés. Amellett érveltünk, hogy a jogértelmezés sajátosan jogi tevékenység és bemutattuk, hogy a jogértelmezés valójában nem kizárólagosan megismerő, hanem – legalább részben – kreatív (teremtő) tevékenység. Emellett a jogi tudás mibenlétének vizsgálata kapcsán utaltunk arra, hogy a jogi döntéshozatal a jogi tudást jellemző általános nyelvi

³² GOODRICH: i.m. 217-218. o. és VARGA (szerk.): Összehasonlító jogi kultúrák, Budapest, 2000, 265-286. o.

³³ Kérdésként merül fel, hogy vajon összebékíthető-e egymással a két ellentétesnek tűnő álláspont. Van-e arany középut, vagy esetleg lehetséges egy olyan közös alapot találni, ami mindkét megközelítés sajátja. A két hagyomány együttes jelenléte legalábbis arra utal, hogy ilyen magyarázatnak léteznie kell, és történelmi tapasztalatok is azt támasztják alá, hogy a két eltérő nézőpont közül egyiket kizárólagossá tenni, mert teljesen normatív és teljesen esetalapú rendszert sem lehet a gyakorlatban megvalósítani. Megítélésem szerint Searle-nek a társadalmi és intézményi valóságról és ezek működésmódjáról kialakított elmélete alapján lehetséges a két megközelítésmód azonosságainak feltárása és egy közös értelmezési keret kialakítása.

megfogalmazások miatt magában hordozza az értelmezés szükségszerűségét. Továbbá utaltunk arra, hogy a jogi tudás a jogi döntéshozatal során válik egyértelművé, azaz a jogi döntés nem csupán annak megállapítása, hogy valaki jogsértést követett-e el vagy sem, hanem az érvényes jogi tudás kinyilvánítása is egyben. Mi következik mindebből a szemantikus kereteknek a jogi megértés céljából történő alkalmazásának lehetőségeire nézve?

Elsőként talán azt érdemes rögzíteni, hogy jogi területen tág tere van a szemantikus keretek alkalmazásának, hiszen a jogi szabályok értelmezése szükségszerű, a jogi megértés pedig nagyrészt szövegértelmezés. De emellett a tényállás megállapítása kapcsán is számos olyan helyzettel találkozhatunk, amikor a megértés lényegében szövegértelmezési feladat. A szövegértelmezés pedig a szemantikus keretek alkalmazásának egyik kiemelt terepe.

Második következtetésként az fogalmazható meg, hogy a jogértelmezésre jellemző akarati elem miatt a szemantikus keret alapú jogi megértés lehetőségei korlátozottak. Az értelmező szubjektumának szerepe akár annyira dominánssá válhat a jogértelmezés során, hogy értelmetlenné teheti a szemantikus keret alapú megértést. (Ha a jog nem előre tételezett, akkor a megértés nem lehetséges).

Harmadik következtetésünk az, hogy a jogi szemantikus kereteknek a jogi megértésben betöltött szerepe elsősorban az lehet, hogy segítséget nyújtson egyes helyzetek jogi megítéléséhez. Ugyanakkor a jogi megértésnek két mozzanata van. Az egyik a tényállás megállapítása a másik pedig a jogértelmezés. A két mozzanat azonban nem független egymástól. Ismét idéznénk Horváth Barna szavait, „*a jogtételek csakis jogeseteken, a jogesetek pedig csak jogtételeken szelektálhatók*”. A jogeset a tényállás, a jogtétel pedig a jogi szabály (norma). Az eset megértése feltételezi a jogi szöveg megértését, a jogi szöveg megértése pedig feltételezi az eset megértését, a kettőt pedig az esetet elbíró személye köti össze. A két tevékenységnek kölcsönös függése olyan sajátosság, ami alapvetően meghatározza a jogi szemantikus keretek használatának lehetőségeit.

Végezetül pedig szeretnénk visszatérni ahhoz a jogi megértés kapcsán elemzett kérdéshez, hogy lehetséges-e egyáltalán a jogi megértés. A jogértelmezés két eltérő hagyományából (exegetikai-hermeneutikai és retorikai) a mesterséges intelligencia alkalmazások használatának lehetőségeire vonatkozó következmények is nyilvánvalóak. Ha nincs szükség megértésre, mert nem lehetséges, akkor a jogi területen nincs lehetőség mesterséges intelligencia alkalmazások használatára. A mesterséges intelligencia legfeljebb, mint embert kiváltó, vagy azt pótló, de a saját akaratát érvényesítő tudományos-fantasztikumként jelenhet meg. Ha azonban a jogi megértést lehetségesnek ítéljük, mert a jogot előre tételezettnek gondoljuk, úgy tág tere nyílik az emberi döntéshozatalt támogató mesterséges intelligencia alkalmazásoknak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKER – FILLMORE – LOWE: The Berkeley FrameNet projekt, in: Proceedings of the 17th international conference on Computational linguistics – Vol. 1, 1998
- BETTI: Az értelmezés általános elméletéről, in: Jog és nyelv, 2000
- BÓDIG: Hart, Dworkin és a jogelmélet posztmetafizikai fordulata, Osiris, 2000
- BRÓSZ – PÓLAY: Római jog, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1974
- DWORKIN: Taking Rights Seriously, 16. kiadás, Harvard University Press, 1997
- ERDŐ: Egyházjog, Szent István Társulat, 2005
- FILLMORE: Frame semantics and the nature of language, Annals of the New York Academy of Sciences, 1976
- FILLMORE – BAKER: Frame Semantics for Text Understanding, in: In Proceedings of WordNet and Other Lexical Resources Workshop, Pittsburgh, June. NAACL, 2001
- FRANK: A jog és a modern értelem, Modern polgári jogelméleti tanulmányok, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1977
- FUTÓ (szerk.): Mesterséges Intelligencia, Aula, Budapest, 1999
- GAWRON: Frame Semantics, 2008, forrás: http://www.hf.uib.no/forskerekole/new_frames_intro.pdf
- GOODRICH: A jogi értelmezés történeti vonatkozásai, in: Jog és nyelv, 2000
- HORVÁTH: Jogszociológia, Osiris, 1995
- KARÁCSONY: Gadamer és Betti vitája a jogi értelmezéstanról, in: Jogelméleti Szemle, 2000/2. szám, forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/karacs2.html>
- KARÁCSONY: Jogfilozófia és társadalomelmélet, Pallas stúdió, Budapest, 2000
- KULCSÁR: Gondolatok a jogászság szerepéről a szocialista társadalmakban, in: Magyar Jog, 1975, 3-4. sz.
- MINSKY: A Framework for Representing Knowledge. The Psychology of Computer Vision, in: P. H. WINSTON (ed.), McGraw-Hill, 1975
- PETRUCK: Frame Semantics, 1996, forrás: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.4.7422>
- PESCHKA: A jog sajátossága, Akadémiai Kiadó, 1988
- ROSS: Tyu-tyu, in: Jog és nyelv, 2000
- SAMU – SZILÁGYI: Jobbólcelet, Rejtjel, 1998
- SCHANK – ABELSON: Scripts, Plans, Goals and Understanding: an Inquiry into Human Knowledge Structures, Hillsdale, 1977
- SEARLE: Elme, nyelv és társadalom, Vince, 2000
- SZABÓ: Szó szerint... A jog és nyelv interferenciájáról, in: Jog és nyelv, 2000
- SZILÁGYI: Jogi Alaptan, Osiris, 2001
- VENTURI – LENCI – MONTEMAGNI – VECCHI – SGRI – TISCORNIA – AGNOLOGNI: Towards a FrameNet Resource for the Legal Domain, 2009
- VÁMOS: Knowledge and Computing – A Course on Computer Epistemology, CEU Press, Budapest – New York, 2010

VARGA (szerk.): Összehasonlító jogi kultúrák, Budapest, 2000

VILLEY: A joglogika története, in: VARGA Csaba: A jogi gondolkodás paradigmái, Budapest, 1998

VISEGRÁDY: A jog és állambölcselet alapjai, Dialog Campus, 2001